

Gyógyszerésztörténeti közlemények

Gyógyszerészet 24. 00—00. 1980.

Kabay János ifjúkora, származása, pályafutása és a morfingyártás ötletének megszületése

IFJ. MENNER ÖDÖN és HAJDÚ SÁNDOR

A szerzők Kabay Jánosnak, a magyar morfingyártás megteremtőjének ifjúkorából és tanulmányaiból részleteket dolgoztak föl. Magyarázatot adnak arra, miért lett a vegyészhallgatóból gyógyszerész, világhírű szabadalmának megvalósításához milyen megfigyelések adták az ötletet.

*

1976—1977 a tiszavasvári Alkaloida Vegyészeti Gyár történetében nemcsak alapításának 50. évfordulóját jelentette, de ekkor volt Kabay János, az üzem létrehozója születésének 80. és halálának 40. évfordulója. Ebből az alkalomból a magyar morfingyártás megalapítójának, a gyógyszerészet kiválóságának életével és munkásságával számosan foglalkoztak a különböző lapok hasábjain. Földolgozták életművét doktori értekezésékként, igyekeztek a szűk szokványos életrajzi adatok közlésén túlmenően gondosan leírni szabadalmi eljárásának lényegét, gazdasági és egyéb előnyeit, valamint annak újszerűségét, szembeállítva a hagyományos ópium természetési és kinyerési módszerekkel.

Megismerhettük azokat a nehézségeket, melyeket Kabaynak találmánya nagyszerűsége ellenére, korának illetékeseivel kellett vívnia a megismerés, a közöny és a pénztelenség ellen, míg végül valóra tudta váltani szabadalmát: a morfingyártást.

Nem nyert viszont földolgozást ifjúsága, gimnáziumi és egyetemi tanulmányai, valamint az, hogy miért is lett gyógyszerész, annak ellenére, hogy az egyetemet vegyészhallgatóként kezdte el. Arról sem lehet olvasni, hogy milyen megfigyelések voltak azok, melyek világhírű szabadalmához az ötletet adták és hatásukra kutatásait, valamint a gyakorlati kivitelezést megkezdhetette.

Célunk nem a már ismert adatok ismétlése, hanem Kabay tanulmányainak, diákéveinek leírásával életrajzi portréjának teljesebbé tétele.

Az Egri Főegyházmegyéhez tartozó Szent Mi-

1. kép. Kabay János fényképe egyetemi leckekönyvéből

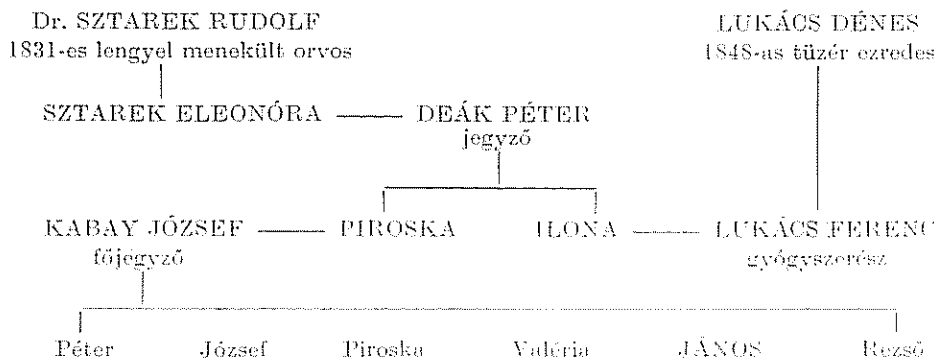
hály község Római Katolikus Egyházának 1896. évi II. matricula 68. lap, 61. sorszám alatt történt bejegyzése a következőket tartalmazza:

„Kabay József rk. községi főjegyző és Deák Piroška rk. szentmihályi lakosok házasságából Szent-Mihályon 1896. december 27-én Kabay János-Ferenc fiú gyermek született. Keresztszülők: Lukács Ferenc rk. gyógyszerész és neje Deák Ilona rk.; A keresztelő Lelkész neve: Molnár Ferenc; a keresztelés ideje: 1896. december 31.” [1].

A fentieket kiegészíti a Szabolcs vármegye Dudai Alsó járás Szent-Mihály községének anyakönyvében az 1896. évi születési bejegyzés 451. lapon, 341. sorszám alatt:

„Kabay János-Ferenc rk. 1896. december 27-én déltől 1/4 órában született; apja: Kabay József községi főjegyző Szent-Mihály 1096 házszám; 15 éves; anyja: Deák Piroška rk. háztartásbeli 35 éves.” [2, 30].

Születési adatainak közlésén kívül ismertetésre érdemes felmenő rokonságának anyai, lengyel származású ága:

Kabay János anyai dédapja a levert 1831-es lengyel felkelés után hazánkba menekült és Szent-Mihály községben letelepedett dr. *Sztlarek Rudolf* orvos volt. *Eleonóra* nevű leányát *Deák Péter* községi jegyző vette feleségül, mely házasságából *Ilona* és *Piroska* leányaik születtek. *Piroskát Kabay József* főjegyző, míg *Ilonát Lukács Ferenc* gyógyszerész vette feleségül [3, 4].

A Kabay család lengyel származású ágának ismerete számunkra azért érdekes, mert okmányokkal jelenleg még nem bizonyítható, de nagyban ösztönzője lehetett azon elhatározásában, hogy 1935-ben Lengyelországban, Varsóban létesített fióközemet „Motor Alkaloida” néven [5].

Az ifjú *Kabay János* az elemi iskolát szülőfalujában, Szent-Mihályon végezte, számszerint öt osztályt! Ebből az első hármat a római katolikus [6], a negyediket az izraelita [7], míg az ötödiket a református iskolában [8]. Az eddig megjelent közleményekkel ellentétben gimnáziumi tanulmányait nem csupán Hajdúnánáson végezte [9, 10, 11, 12, 13]. Az első osztályt Hajdúnánáson [14, 15], a másodikat már a Nyíregyházi Evangélikus Főgimnáziumban [16, 30, 31], a III—IV.-et a Nagykállói Magyar Királyi Állami Gimnáziumban végezte [17], majd újra visszakerült Hajdúnánásra a Református Gimnáziumba, ahol az V—VIII. osztályokat végezte el és ott is érettségizett [14, 18, 19, 20, 21, 22].

Az érettségig terjedő iskolai tanulmányait vizsgálva (leszámítva az elemi kiténő tanulmányi eredményét) a tárgyilagossághoz tartozik annak megemlítése, hogy Kabay nem sorolható az emi-nens, de még csak a jól tanuló diákok soraiba sem [15, 17, 18, 19, 20, 21, 22].

Gimnáziumi tanulmányait bejáró diákként kezdte, de gyenge fizikuma miatt ezt nem bírta. Továbbtanulását szülei úgy intézték, hogy olyan helységek gimnáziumaiba járatták, ahol a család rokoni kapcsolatai révén János azoknál lakhatott, és így számára a jó koszt biztosítva volt [23]. Gyenge fizikális állapotát az is bizonyítja, hogy a gimnázium VII—VIII. osztályának kivételével mindvégig tornából felmentést kapott. (Sérve miatt?) Részt vett az önképzőköri munkában (aljegyző volt) és szerette a verseket, sikeresen szavalt tanárainak elismerése mellett [24]. Érettségi vizsgája után 1915-ben beiratkozott a Budapesti Műegyetem Vegyészmérnöki-karára. Az első világháború miatt tanulmányait rövidesen megszakította, mert önként jelentkezett katonai szolgálatra [25].

A háborút követő összeomlás után a Felvidékről hazatért szüleihez Búdszentmihályra. Családjá anyagiilag teljesen tönkrement a hadikölcsön kötvényekbe fektetett pénzüik miatt, melynek jegyzésében édesapjának, mint községi főjegyzőnek élen kellett járnia a falu polgárai előtt. Tanulmányai továbbfolytatására nem állt fedezet rendelkezésére [23], és közben eltelt három esztendő alatt kiesett a tanulásból is. Édesapjának közbenjárására a *Desseffy* grófok Tiszalök-Hajnalosi birtokára ment dolgozni [7]. Itt a kisparcellás termesztési móddal szemben lehetőség volt arra, hogy a hagyományos növényfajtákon kívül rit-

kábbakat is termeljenek, sőt ezek nemesítésével foglalkozzanak [26]. *Kabay János* is végzett megfigyeléseket, „kísérleteket”, volt osztálytársa (*Hajdu Sándor*) ezekről a következőt jegyezte fel:

„Jelen gazdaságban nagy mák termés is volt. Ő mint vegyész mérnök (?) szórakozásból az ott levő zöld máknövényen vágásokat csinált mint azt az ópium termelésnél teszik, de ő nem csak a gubón, hanem a szárán és levelein is és látván azt, hogy akárhol vágja meg, mindenütt meg jelenik az ópium-tej. Ekkor arra gondolt, hogy ha levágnák a máknövényt zöldön felaprítanák és kipréselnék a nedvét, mennyivel könnyebben és több morfint lehetne kivonni, mint ahogy azt eddig csinálták” [25].

Diaktársa (később belső munkatársa) által feljegyzett Kabay-megfigyelések a „zöld eljárás” ötleteinek csiráit rögzítették.

A birtokon eltöltött idő kapcsán vitatott az, hogy ott milyen minőségben dolgozott. Egyes szerzők mezőgazdasági gyakornokként említik [27, 28, 29, 30], más adatok szerint cséplési ellenőri minőségben csupán az aratás idején tartózkodott a hajnalosi tanyán [25]. Mindkettő hitelessége ma már ellenőrizhetetlen, mindenesetre az utóbbit látszik valószínűsíteni az a tény, hogy még abban az évben a tiszalöki „Szarvas” gyógyszerertárban gyakornokként kezdett dolgozni [31]. *Péter* bátyja ebben az időben már tulajdonosa volt a hajdúnánási „Remény” gyógyszerertárnak, amelyet 1916-ban, „hadbavonulásakor” bérbeadott *Hörömpő Imre* gyógyszerésznek [32]. Katonai szolgálatából hazatérve Péter, öccsét, *Jánost* magához vette patikájába, ahol gyakornoki idejének hátralevő nagy részét elvégezte [7, 23, 30].

A mezőgazdaságban eltöltött időszakból a máknövényen végzett kísérletei mellett még egy marandó emléket vitt magával a patika falai közé. A tanyasi emberek között élve módja nyílt arra, hogy közvetlen bepillantást nyerjen a szegény, nincstelen zsellérek mindennapos hétköznapi életébe. Megfigyelte, hogy hasfájós kisgyermekkel az asszonyok mákból készített főzetet (teát) itattak, melytől a szélgöresök megszűntek, a gyermekek megnyugodtak [33, 34]. A III. Magyar Gyógyszerkönyv (Ph. Hg. III.) hasonló eljárással készítette a „*Syrupus Diacodii*” göresoldót [35]. Nem kerülte el a figyelmét, hogy a készítmények a kuruzslószerrel azonos célra használják. A zöld eljárás üzemeltetése során jelentkező nehézségek hatására tért vissza ehhez az ötletéhez, mely a „száraz eljárás”, azaz a mákszalmból való morfingyártás embriójának tekinthető.

Gyógyszerészi pályaválasztását nem tekinthetjük véletlennek vagy ötletszerűnek. Cikkünk bevezetőjében említettük, hogy édesanyjának *Ilona* nevű testvérét *Lukács Ferenc* gyógyszerész vette feleségül, aki keresztapja is volt *Kabay Jánosnak* [1, 4, 7]. A patikaház volt a családi összejövetelek központja. *Kabay Péterrel* is ő szerettette meg a gyógyszerészi pályát [7]. *Kabay János* is szívesen tartózkodott keresztzüleinél, különösen a gyógyszerertár helyiségeiben, ahol mint minden fiatal számára, csupa misztikum vett körül mindent. Ezekben a rokoni látogatásokban, valamint *Péter* példáján fölbuzdulva csúrázott ki benne a gondolat, hogy a háború, majd az azt követő anyagi okok

kezés Kabay Jánosról. Magyar Kémikusok Lapja, 11, 325—328 (1956). — 10. *Németh Béla*: Kabay János, Élet és Tudomány, 35, 1101 (1956). — *Zalai Károly*: Kabay János (1896—1936) munkásságának tudomány-, technika- és ipartörténeti értéke. Gyógyszerészet, 11, 420—423 (1976). — 12. Gáll József iskolaigazgató Kabayról elnevezett iskola névadó ünnepségén elmondott beszéde 1957. Vasvári Pál Múzeum tulajdonában levő kézirat. — 13. *Bognár Rezső*: Kabay János tiszavasvári szobrának avatásakor mondott ünnepi beszéde 1956. szeptember 16-án. Kézirat, Vasvári Pál Múzeum tulajdonában, Tiszavasvári. — 14. Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium és Szakközépiskola, Hajdúnánás. 975/1976 számú Czeglédi/Kné hivatalos adatközlése. — 15. A Hajdúnánási Református Főgimnázium értesítője az 1907—08-as tanévről. Hajdúnánás, Horovitz J. Gyula könyvnyomdája, 1908, 53 lap, I. osztály, 21. sorszám. — 16. Kossuth Lajos közlekedésgépészeti, gépészeti, gyártástechnológiai, finommechanikai és műszeripari Szakközépiskola, Nyíregyháza. Ferenc Béla könyvtáros tanár adatközlése 1976. 11. 26. — 17. Korányi Frigyes Gimnázium Nagykálló 287/1976 számú, Lipcsei Zoltán iskolaigazgató adatközlése. — 18. A Hajdúnánási Református Főgimnázium értesítője az 1911—12-es tanévről, Hajdúnánás, Horovitz J. Gyula könyvnyomdája, 1912, 47 lap, V. osztály, 7. sorszám. — 19. A Hajdúnánási Református Főgimnázium értesítője az 1912—13-as tanévről, Hajdúnánás, Horovitz J. Gyula könyvnyomdája, 1913, 19 lap, VI. osztály, 6. sorszám. — 20. A Hajdúnánási Református Főgimnázium értesítője az 1913—14-es tanévről, Hajdúnánás, Horovitz J. Gyula könyvnyomdája, 1914, 47 lap, VII. osztály, 5. sorszám. — 21. A Hajdúnánási Református Főgimnázium értesítője az 1914—15-ös tanévről, Hajdúnánás, Horovitz J. Gyula könyvnyomdája, 1915, 50—51. lap, VIII. osztály. — 22. Érettségi vizsga bizonyítvány másolata. (Kabay János) 176/1920. ápr 18. A szerzők tulajdonában — 23. Alföldi Károlyné: szóbeli adatközlése. — 24. A Hajdúnánási Református Főgimnázium értesítője 1913—14-es tanévre, Hajdúnánás, Horovitz J. Gyula könyvnyomdája, 1914, 60 lap. — 25. *Hajdu Sándor* feljegyzései. A szerzők tulajdonában. — 26. *Boravszki Samu*: Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1896 Szabolcs vármegye, 64., 274., 540. lap. — 27. *Fazekas Árpád*: Szabolcs megye világhírű gyógyszerész-fia, Kabay János. Orvosi Hetilap, 117, 223—226 (1976). — 28. *Fazekas Árpád*: Szabolcs megye világhírű fia. (Negyven éve halt meg Kabay János.) Szabolcs-Szatmári Szemle, 11, 87—93 (1976). — 29. *Halmi János*: Kabay János és a magyar morfingyártás. Acta Pharmaceutica Hungarica, 32, 1, 2 (1956). — 30. *Kempler Kurt*: A gyógyszerészet története. Gondolat Kiadó, Budapest 1964, 124 lap. — 31. *Rab József*: tiszalöki gyógyszerész szóbeli közlése. — 32. Bérleti szerződés: 1916. január 26. Hajdúnánási keltéssel Kabay Péter és Hörömpő Imre gyógyszerészek kötötték. A szerzők birtokában. — 33. *Kabay Jánosné*: Morfin-meghatározás mákszalma-

ban Kabay János módszerével. Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője, 12, 6 (1936). — 34. *Iff. Menner Ödön*: A tiszalöki régi „Szarvas” patika alapítása (1847). Communicationes de historia artis medicinae, suppl. 9—10, 119—121 (1977). — 35. Pharmacopea Hungarica III; Syrupus Diacodii. Budapest 1909, 298—300. lap. (Latin nyelvű kiadás). — 36. *Iff. Menner Ödön*: Id. Lukács Ferenc emlékére. Szabolcs-Szatmári Szemle 11, 1, 79—86 (1976). — 37. Kabay János egyetemi leckekönyve. A szerzők tulajdonában.

É. Меннер младш. — Ш. Хайду: Молодость Яноша Кабай. Выбор профессии, рождение идеи производства морфина

Авторы разрабатывали молодость, учебу Яноша Кабай, создателя венгерского производства морфина. Дают объяснение тому, почему стал из студента химика гармацевт, какие наблюдения дали идею к осуществлению его всемирно известного патента.

Ö. Menner Jun. and S. Hajdu: Youth of János Kabay. Origin, choice of profession, birth of the idea of morphine manufacturing

An elaboration is presented on the youth of János Kabay, inventor of the moderne process of morphine production, founder of morphine manufacture in Hungary, based partially on his own studies. It is explained, why changed the student of chemistry his curriculum to study pharmacy, and which observations had given him the idea for the elaboration of his world-renown patent for the production of morphine from poppy straw.

Ö. Menner jun.—S. Hajdu: János Kabay's Jugendzeit, Berufswahl, Entstehen seiner Idee betr. Morphinproduktion

Verfasser bearbeiten die Jugendzeit und die Studien des János Kabay, Erschaffer der Morphinproduktion. Sie erklären, weshalb aus dem Chemiestudenten Pharmazeut wurde, welche Beobachtungen ihm die Idee zur Realisierung seines weltberühmten Patentes gegeben haben.

* Resumo en Esperanto:

Menner, jun., Ö. kaj Hajdu, S.: La junago, la profesielekto de János Kabay kaj la naskiĝo de la ideo de la morfin-fabrikado

La aŭtoroj prilaboris la junagon kaj la studaĵojn de János Kabay, la iniciatinto de la morfin-fabrikado en Hungario. Ili eksplikas, kial li estigis farmaciiston el kemiisto, kaj kiaj observadoj donis la ideon al li realigi sian mondifaman patenton.

(Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Gyógyszertári Központja, 17/65 gyógyszertár, Vásárosnamény, Rákóczi út 22. — 4800; Alkaloïda Vegyészeti Gyár, Tiszavasvári — 4440)

Érkezett: 1977. IV. 6.

ELFOGOTT KÁBITÓSZERCSEMPÉSZEK

Ref.: Ph. Ztg. 125 (2), 78 (1980).

Egy NSZK-beli jelentés szerint 1979 első felében 2198 személyt értek tetten kábítószer-csempészéssel, ill. kereskedelemmel kapcsolatban. A lefoglalt hasis és marihuana mennyisége 3164 kg volt (1978 második felében 2528 kg). A nagymértékű emelkedés egy 1160 kg-os szállítmány lefoglalásának köszönhető, amelyet a müncheni rendőrség, vámtisztviselőkkel karöltve sikeresen hajtott végre. A kölni körzetben ugyanezen idő alatt 43 kg heroinot sikerült a hatóságoknak lefog-

lalni. Nyersópiumból 2,4 kg, morfinból 2,1 kg, kokainból 10,9 kg, LSD-ből 10 000 adag és amfetaminból 1500 tabletta volt az elkobzott mennyiség. A kábítószer-csempészet központjai a német—holland határ, a frankfurti és hamburgi repülőtér. A Ghanából érkezett kábítószer felfüggetlenül volt elrejtve. A bűnüldöző-szervek előtt évek óta ismeretes, hogy a Ghana-i kábítószer-csempészet szervezetnek Frankfurt az európai elosztó központja. Innen és a hamburgi légitikétből továbbítják a kábítószereket Európa-szerte működő ügynökeikhez (102).

R. B.